

MESNEVİLERDE MEKTUP TARZI ANLATIM*

H. Dilek BATISLAM**

Correspondance Style in Romances

Despite a great number of studies have been available in romance form, the letter passage of romances have not been studied in detail yet. Letter passages in romances are interesting as they contain a certain language and expression style and have some information pertaining the tradition of correspondance style. In this study, contain letter passages of the six different romances will be investigated in order to explore the shape and content of the passages. Besides it will be tried to examine the place of correspondance style and its contribution in romances which appear in divan poetry from time to time.

Keywords: Romance, letter, correspondance expression, divan poetry.

Divan edebiyatı nazım şekillerinden biri olan mesnevi nazım şeklinin özellikleri, tarihi gelişimi, edebiyatımızda sık kullanılan mesnevi konuları vb. gibi mesnevilerle ilgili çeşitli konularda çok sayıda araştırma yapılmıştır¹. Mesnevi çalışmalarının bir kısmında mesnevilerdeki mektup bölümlerinden söz edilmiş, bir motif olarak karşılıklı mektuplaşmanın mesnevilerde yer aldığı söylenmiş ancak ayrıntılı olarak bu bölümler üzerinde durulmamıştır. Mesnevilerde bulunan mektup bölümleri yazıldığı dönemin mektuplaşma geleneğine ait bilgiler, inançlar ve çeşitli halk kültürü öğeleri konusunda bilgi vermeleri açısından ayrıca

* VII. Milletler Arası Türkoloji Kongresi'nde sunulan bildiri metninin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş şeklidir.

** Çukurova Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi.

1 Mesneviler konusunda yapılmış çalışmalar hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz. Fatma S. Kutlar, "Mesnevi Nazım Şekline Genel Bir Bakış ve Türk Edebiyatında Mesnevi Araştırmalarıyla İlgili Bir Kaynakça Denemesi", Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü *Türk Bilgi Dergisi*, S.1, Ank. 2000, s.102-157; Erdoğan Uludağ, "Mesnevi Araştırmaları Bibliyografyası", *Mitteferrika* S.7,(Güz), İst. 1995, s.65-85; İsmail Ünver, "Mesnevi", *Türk Dili Dergisi Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)* S.415-417, Ank., Temmuz-Eylül 1986, s.430-563.

değerlendirilmeleri gereken bölümlerdir. Bu bölümlerde kullanılan dil ve üslup da bilinen mektup dili ve üslubuna benzer nitelikler taşıması ve mesnevilerin diğer bölümlerinden farklı anlatım özelliklerine sahip olması dolayısıyla ilgi çekicidir.

Divan edebiyatında önemli yer tutan mesnevilerin çoğunda anlatımın bir parçası olarak değişik içerik ve üsluba sahip mektup bölümlerine rastlamak mümkündür. Örneğin: Mehmed'in *Işk-nâme*, Şeyhoğlu Mustafa'nın *Hurşid-nâme*, Mes'ud bin Ahmed'in *Süheyl ü Nev-bahâr*, Hamdullah Hamdi'nin *Yûsuf u Züleyha*, Cem Sultan'ın *Cemşîd ü Hurşîd*, Behiştî'nin *Leylâ vü Mecnûn*, Şeyhî'nin *Hüsrev ü Şirin*, Taşlıcalı Yahya'nın *Yûsuf u Züleyhâ*, Fuzûlî'nin *Leylâ vü Mecnûn* ve Şeyh Galip'in *Hüsn ü Aşk* mesnevilerinde birbirinden farklı özellikler taşıyan mektup bölümlerine yer verilmiştir. Bütün bu mesnevilerdeki mektup bölümlerini değerlendirmek makale sınırlarını aşacağı için biz bu yazımızda divan edebiyatı dönemi mektuplarının özelliklerine kısaca değindikten sonra, yukarıda sözünü ettiğimiz mektup bölümlerinden Şeyhî'nin *Hüsrev ü Şirin*, Taşlıcalı Yahya ve Hamdullah Hamdi'nin *Yûsuf u Züleyhâ* Behiştî ve Fuzûlî'nin *Leylâ vü Mecnûn* mesnevileriyle Şeyh Galip'in *Hüsn ü Aşk* mesnevisindeki mektup bölümlerini inceleyeceğiz. Seçtiğimiz bu mesnevilerdeki mektup bölümlerinden yola çıkarak mesnevilerdeki mektup bölümlerinin özellikleriyle ilgili bir değerlendirme yapmaya çalışacağız.

Divan edebiyatında inşâ kurallarına uygun şekilde yazılan mektuplar münşeât mecmualarında toplanmıştır. Divan edebiyatına ait mektup örneklerinin toplandığı münşeât mecmualarında değişik özelliklere sahip mektup örnekleri bulunur. Bunlardan inşâ kurallarına uygun şekilde yazılan klasik mektuplar, mektubun gönderildiği kişinin konumuna uygun "elkap" adı verilen hitap bölümüyle başlar. "Elkap"tan sonra asıl konuya girişi sağlayan "dîbâce" bölümü gelir. Bu bölümde konuya girilmeden önce, mektup gönderilen kişiye dua edilerek hal hatır sorulur. "Dîbâce" bölümünün ardından asıl konuya girilir, mektubun yazılma nedeni açıklanır. Başlangıçta olduğu gibi sonuçta da kalıplaşmış dua ve saygı bildiren sözler söylenerek mektup bitirilir. İmzadan önce mektuplaşanların yakınlığına göre "muhibbiniz", "muhlisiniz", "dâîiniz" gibi kalıp sözlere yer verilir². Kısacası, mektup yazmanın belirli kuralları vardır ve bu kurallar, mektubu yazan kişiyle mektubun yazıldığı kişi arasındaki yakınlığa, mektup yazma amacına göre değişir.

Konumuzla ilgili olarak asıl üzerinde durmak istediğimiz, inşâ kurallarına uygun biçimde yazılan klasik mektupların dışında kalan manzum mektuplar

2 Orhan Şaik Gökyay, "Tanzimat Dönemine Değin Mektup", *Türk Dili Mektup Özel Sayısı*, C.30, S.274, Ank.,Temmuz 1974, s.20-21; Ayrıca divan edebiyatında mektupla ilgili olarak Bkz. Nâmık Açıkgoz, "Divan Edebiyatında Mektup ve XVII. Yüzyıl Şâirlerinden Riyâzî'nin İki Mektubu", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.1, S.2, Elazığ 1987, s. 7-14

konusunda, kaynaklarda çeşitli görüşlere yer verilmektedir. Tanzimat öncesi döneme ait manzum mektuplarla ilgili olarak, Fevziye Abdullah Tansel, manzum mektupların konu gereği daha çok mesnevilerde bulunduğunu belirtir. Bu mektupların bir bölümünde de divan şairlerinin “sabah rüzgârı”, “gönül kuşu” vb. kimi öğeleri kişileştirerek bunlar aracılığıyla duygularını sevgiliye iletmeye çalıştıklarını anlatır³.

Orhan Şaik Gökyay ise, mektup denilince adı belli bir kimseden yine adı belli başka bir kimseye gönderilen yazılı kağıdı anladığını söyleyerek, bir şairin ağzından yazılmış, sahibine ulaşmamış, şairin kitabının sayfaları arasında kalmış yazıları mektup saymadığını, mesnevilerin mektup bölümlerini de bu nedenle manzum mektup olarak değerlendirmedğini belirtir. Yazar, mesnevilerdeki mektup bölümlerini şairin mesnevi kahramanlarının ruh halini yansıtmak amacıyla başvurduğu bir üslup özelliği, anlatım yolu olarak kabul eder. Bu arada Tanzimat öncesi döneme ait manzum mektup örneği olarak Bağdatlı Rûhî'nin⁴ döneminin bütün şairlerinin adlarını, özelliklerini, yaptıkları işleri anlatarak her birinin halini hatırlı sorduğu kasidesinin verilebileceğini dile getirir⁵.

Yukarıda verilen görüşler değerlendirildiğinde divan edebiyatına ait manzum mektuplar konusunda çeşitli görüşler olduğu ve konunun tam olarak açıklık kazanmadığı görülür⁶. Üzerinde durulması gereken önemli bir nokta, bildiğimiz anlamda haberleşme amacıyla kullanılan mektubun dışında edebî bir tür olarak mektup türünün geliştirildiğidir⁷. Bu nedenle manzum mektup konusu, haberleşme amacıyla yazılan mektupların dışında mektubun, edebiyat terimi olarak belirli bir edebî türü ya da özellikle uzun söz götüren, kaside, mesnevi gibi manzum başka herhangi bir türde yer alan kimi bölümlerin yazılış tekniğini de ifade ettiği dikkate alınarak değerlendirilmelidir. Geçmişten günümüze tarihsel

3 Fevziye Abdullah Tansel, “Türk Edebiyatında Mektup”, *Tercüme Dergisi*, C.16, S.77-80, Ank. 1964, s.391-392

4 Bağdatlı Rûhî'nin manzum mektubu hakkında bilgi için Bkz. H.Dilek Batıslam, “Bağdatlı Rûhî'nin Mektup Tarzında Yazılmış Bir Kasidesi”, *Dergâh Dergisi*, S. 102-103, İst. Ağustos-Eylül 1998, s.14-15; Cemal Kurnaz, “Rûhî'nin Dostları” *Divan Edebiyatı Yazıları*, Akçağ Yay. Ank. 1997, s. 126-182

5 Gökyay, a.g.m., s. 17-23

6 Manzum mektup konusunda, Ahmet Sevgi, “Neylî'nin Manzum bir Mektubu”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.3, Konya 1994, s.73-88; Atabey Kılıç, “Mîrzâ-zâde Ahmed Neylî Ve Manzum Bir Mektubu”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S.101, Ank. Nisan 1996, s.193-204 adlı makalelere bakılabilir.

7 Atilla Özkırımlı, “Mektup” mad., *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*, C. III, Cem Yay. İst. 1987, s.838-839; Konuyla ilgili olarak ayrıca Bkz., Ana Birittannica, “Mektup-Roman” mad., Ana Yayıncılık, C.XV. İst. 1989, s. 528; H.Ersoylu, M.Kutlu, R.Ertem, “Mektup” mad. *Türk Dili Ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C. 6, Dergâh Yay., İst. 1986, s.231-236; Konur Ertop, “Mektup” mad. *Meydan Larousse Büyük Lûgat ve Ansiklopedi*, C. 8, Meydan Yay., İst. 1972, s. 578-579; İ.Çetin Derdiyok, “Osmanlı Devrinde Mektup Yazma Geleneği”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C.9, Yeni Türkiye Yay. Ank. 1999, s. 731-740

süreç içinde mektubun geçirdiği değişime bakılırsa her zaman haberleşme amacıyla kullanılmadığı, aynı zamanda sanat ve hüner göstermek amacıyla bir anlatım tekniği olarak da mektup türünün anlatım özelliklerinin edebî eserlerde kullanıldığı görülür⁸. Nitekim günümüze doğru gelindiğinde, mektup üslubunda ya da anlatım tekniği içinde mektup üslubundan yararlanan diğer edebî türlerin roman, hikâye, deneme, eleştiri v.b. türlerin varlığı dikkati çeker⁹.

Sonuç olarak, mesnevilerdeki mektup bölümlerinin manzum mektup olarak kabul edilemeyeceği, bu bölümlerde yer alan mektup özelliklerinin bir üslup ve anlatım özelliği olduğu görüşüne katıldığımızı söyleyerek, seçtiğimiz mesnevilerdeki mektup bölümleriyle ilgili değerlendirmelerimize geçiyoruz.

Şeyhî'nin Hüsrev ü Şîrin Mesnevisi:

Şeyhî'nin eserinde bulunan "Matla'-ı Dâstân ve Ta'ziyet-nâme Firistâden-i Husrev Be-Şîrin Be-Tarik-i Tanz" başlıklı mektup bölümü başlığından da anlaşılacağı gibi "ta'ziyet-nâme"dir. Ferhad'ın ölümü üzerine Hüsrev tarafından Şîrin'e yazılmıştır. Söz konusu bölümde başlığın ardından mektuba hemen başlanmaz, mesnevi içindeki olay akışı bir süre daha devam eder. Hüsrev'in Şîrin'in durumunu öğrendiği anlatıldıktan sonra;

Kıgırdı katına bir yazıcı has
Ki deryâ-yı fesâhatteydi gavvâs

Buyurdu kim eze müşk ü gül-âbı
Tuta kâfûra anberden nikâbı

Varak gülden şekerden düze hâme
Azâ için yaza Şîrin'e nâme
(Şeyhî HŞ., b.4963-4965. s.186)¹⁰

beyitleriyle mektuba başlandığı belirtilir. Başlangıç beytini;

Didi evvel anuñ adın ki Hak'dur
Kamu sâbikalara zikri sebakdur.
(Şeyhî HŞ., b.4966. s.187)

beytiyle başlayan Allah'ın gücünün ve kudretinin övgüsünün yapıldığı bölüm izler.

İşitdüm yâr için mâtem-zede olmuş

8 Bu konuda, İ. Çetin Derdiyok, "Eski Edebiyatımızdan Günümüze Mektuplarda Biçim", *Türk Kültürü*, S.415, Ank. Kasım 1997, s.665-671 ve Süheyla Yüksel, "Mektup ve Beduh Üzerine, Arapkirli mektubundan e-mail'e", *Toplumsal Tarih*, Temmuz 2001, S. 91, s. 6-11 adlı yazıya bakılabilir.

9 Tansel, a.g.m., s. 398-413

10 Örnekler, Faruk K. Timurtaş, *Şeyhî'nin Hüsrev ü Şîrin'i*, İnceleme-Metin, Edeb. Fak. Basımevi İst. 1963, adlı eserden alınmış olup HŞ.(Hüsrev ü Şîrin) kısaltmasından sonra yer alan beyit ve sayfa numaraları bu baskıya aittir.

Gül-i ter nergisinden nem-zede olmuş

Ham itmiş gam yüki serv-i revânın
Değişmiş za'ferâna ergavânın
(Şeyhî HŞ., b.4974-4975, s.187)

beyitlerinde Şeyhî, Hüsrev'in ağzından Şîrîn'in matemli olduğunu ve matem'in Şîrîn'i nasıl etkilediğini anlatır. Sonraki beyitlerde Şîrîn'e kendisini çok fazla üzüp harap etmemesi konusunda tavsiyelerde bulunur. Onu teselli etmek amacıyla ölümün kaçınılmaz olduğunu, bu dünyada kimsenin ebedî hayata sahip olamayacağını, dünya düzeninin bu şekilde kurulduğunu söyleyerek mektubuna son verir. Hüsrev ü Şîrîn'de;

Yazıcı nâmeyi çün yazdı dürdi
Şeh aldı ele kendi mührin urdı

Virür bir kâsıd-ı çüst eline tûz
İletdi ana kim buyurdı Pervîz
(Şeyhî HŞ., b. 5002-5003, s. 188)

dizelerinde mektubun Şîrîn'e gönderilmek üzere hazırlanışı kapatılışı, mühürlenmesi;

Çü Şîrîn'e irişdi nâme-i şâh
Külâhunu göge degdürdi ol mâh

Çü mühr itmişdi cân içinde mihrin
Öpüp gözine sürdi açdı mührin
(Şeyhî HŞ., b.5004-5005, s. 188)

dizelerinde ise, Şîrîn'in mektubu alınca ne kadar çok sevindiği, sevincinden mektubu öpüp gözüne sürdükten sonra mührünü açması anlatılmıştır.

Hüsrev ü Şîrîn'deki diğer mektup "Vefat-Kerden-i Meryem ve Ta'ziyet-nâme Nuvişten-i Şîrîn Hüsrev-râ Be-Tarîk-i Tanz" başlığını taşımakta olup Şîrîn tarafından Meryem'in ölümü üzerine Hüsrev'e gönderilmiştir. Hüsrev'in mektubu gibi bu mektup da "ta'ziyet-nâme"dir ve başsağlığı dilemek için yazılmıştır. Diğer mektupta olduğu gibi bu mektuba da başlığın ardından hemen başlanmaz, mesnevinin olay akışı devam eder. Şîrîn, Hüsrev'den gelen mektubu alır, onun da matemli olduğunu öğrenerek Hüsrev'in mektubuna cevap yazmaya karar verir. Şîrîn'in Hüsrev'in mektubuna cevap verme kararı;

Pes andan eyle fikr itdi savâbı
Ki yaza nâme-i şâha cevâbı
(Şeyhî HŞ., b. 5025, s.189)

beytiyle anlatılır.

Ne kim gönünde vardı nûkte vü remz
Kalem dilinden itdi tanz ile gamz
(Şeyhî HŞ., b.5033, s. 189)

beytiyle mektup başlar.

Yazar ser-nâmede nâm-ı İlâhî
Ki oldur 'afv iden cümle günâhî
(Şeyhî HŞ, b. 5034-5035, s.189)

beytinden sonra Şîrîn, diğer birkaç beyitte Allah'ın sıfatlarından söz ederek mektubuna devam eder. Bu beyitteki "ser-nâme" kelimesi mektubun başlığını ifade eder. Mensur mektuplardaki hitap bölümü de bu adı taşır. Mektubun devamında Şîrîn, Hüsrev'i teselli etmeye çalışır. Ölenle ölmeyeceğini, doğan her canlının mutlak bir gün öleceğini dile getiren Şîrîn, ölenin arkasından ağlayıp feryat etmenin iyi olmayacağını, yapılacak en iyi şeyin sabırlı olmak ve dua etmek olduğunu hatırlatır. Şîrîn, Hüsrev'e üzüntüsünü unutmamasını, hayatını eskisi gibi devam ettirmesini önerir. Hüsrev mektubu okuyunca Şîrîn'in sözlerinde haklı olduğunu düşünür.

Hüsrev ü Şîrîn" mesnevisinde yer alan mektup bölümleri içerik ve biçim açısından paralellik gösterir. İki mektup bölümünde izlenen anlatım planı aynıdır. Başsağlığı dilemek amacıyla yazılmış olan bu mektup bölümlerine Allah'ın adı anılarak başlanır. Mektup bölümünün başında yer alan açıklama dolayısıyla ayrıca mektubun gönderildiği kişiye hitap bulunmaz. Manzum mektup bölümleri, mensur mektuplara göre kuruluş, dil ve anlatım bakımından daha sadedir. Mensur mektuplarda olduğu gibi birinin ölümünden duyulan üzüntüyü dile getirmesi dolayısıyla manzum mektup bölümünde "ta'ziyet-nâme" başlığı kullanılmıştır. Şair, mesnevi kahramanlarının ölüm konusundaki düşüncelerini mektup bölümü aracılığıyla birbirlerine aktarmalarını sağlamıştır. Söz konusu mektup bölümleri otuz gün yas tutmak, mavi matem elbisesi giymek gibi ölümle ilgili eski inanç ve adetlere yer vermeleri bakımından da dikkat çekicidir¹¹. Bu mektup bölümleri mesnevinin olay basamaklarından biri gibi değerlendirilip olay akışı içinde verilmiştir. Olay basamaklarından çok kesin bir biçimde ayrılmamıştır.

Taşlıcalı Yahya Bey'in Yûsuf ve Zelihâ Mesnevisi:

Taşlıcalı Yahya'nın mesnevisinde "Def'a-i Sâlisde Hazret-i Ya'kûbun Mektûb-ı Mahabbet-üslûbu İle İhvân-ı Yûsuf Mısır'a Gelüp Yusuf Dahi Karındaşlık Esrârını Fâş İtdügidür" başlıklı bölümde;

Eline hâme aldı yazdı nâme
Didi ey şefkat iden hâs u 'âma
(Taşlıcalı Yahya YZ., b. 4785, s.169)¹²

11 Timurtaş, a.g.e., s.189 5018-5024. beyitler

12 Örnekler Taşlıcalı Yahya Bey, *Yûsuf ve Zelihâ*, Haz. Mehmed Çavuşoğlu, İst. Üni. Edeb. Fak.Yay. No. 2435, İst. 1979, adlı eserden alınmış olup YZ (Yûsuf u Züleyhâ) kısaltmasından sonra verilen beyit ve sayfa numaraları bu baskıya aittir.

beytinin ilk dizesiyle Ya'kûb'un mektubunun başladığı haber verilir. Bu dizinin ardından Ya'kûb içinde bulunduğu üzüntüyü dile getirir. Oğlu Bünyamin'in serbest bırakılmasını ister. Oğlunu kurtarmak için mektup yazan Ya'kûb'un, mektubunu bitirdikten sonra göndermesi;

İdüp evlâdına mektubu teslîm
Didi eyleñ 'Azîz-i Mısra ta'zîm

Sunun mektûbunı 'İzzetler eyleñ
Ziyâde yalvaruñ minnetler eyleñ

Tutup sözini Ya'kûb'un bu evlâd
Yola düşdi seherden nitekim bâd

İrişdi Mısra bunlar nâme ile
Katâr-ı üstür ü hengâme ile
(Taşlıcalı Yahya YZ., b.4799, 4801, 4807-4808, s.169)

dizeleriyle anlatılır. Ya'kûb'un yazdığı mektup biçim ve içerik açısından farklı özellikler taşır. Allah'ın adının anıldığı hitap bölümü çok kısadır. Hemen konuya girilir. Mektubun yazılmasına neden olan sorun dile getirilerek sorunun çözülmesi istenir.

Hamdullah Hamdi'nin Yûsuf u Züleyhâ Mesnevisi:

Hamdullah Hamdi'nin mesnevisinde bir mektup bölümü vardır. Ancak bu mektup bölümünün içeriği ve yazılış amacı mesnevi konuları aynı olmakla birlikte Taşlıcalı Yahya'nın eserinde bulunan mektuptan farklıdır. Hamdullah Hamdi'nin "Yûsuf u Züleyhâ"ındaki mektup Yûsuf'un köle olarak satıldığını gösteren bir satış mektubudur. Mektup "İhvet-i Yûsuf Aleyhi's-selam Bey'-nâme Yazdıklarıdır" başlıklı bölümde bulunmaktadır. Bu bölümün ilk dört beytinden sonra;

Sattılar Yûsuf'u çün ihvânı
Mâlik'e bende ettiler anı

Dedi Mâlik ki bey'-nâme gerek
Hüccet olmağa hatt u hâme gerek
(Hamdullah Hamdi, YZ., s. 142)¹³

beyitleriyle mektup bölümü başlar. Bir tür satış sözleşmesi olan "bey'-nâme" de yer alan bilgilere geçilir.

Yazdılar bunu kim benî Ya'kûb

13 Örnekler Hamdullah Hamdi *Yûsuf u Züleyhâ*, Haz. Naci Onur , Akçağ Yay. Ank. 1991 adlı baskıdan alınmış olup YZ (Yûsuf u Züleyhâ) kısaltmasından sonra verilen sayfa numaraları bu baskıya aittir.

Sattılar bir kulu be-küllî uyûb

Nâmı Yûsuf gulâm-ı İbrîdir
Müşteri Mâlik-i haddâ'idir

Mâlik'e cümle bâyi'-i mezkûr
Etti teslîm bende-i mezbûr

Kıldı teslîm Mâlik anlara hem
Semen-i Yûsuf'u yigirmi direm

Çünkü oldu kabz ile ikbâz
Yoktur inkân ki oluna i'râz

Yazdılar âhırında nice güvâh
Dediler âkibet kefâbi'llâh
(Hamdullah Hamdi, YZ., s. 142)

beyitlerinde satış sözleşmesinde yer alan bilgiler verilir. Anlatılanlardan o döneme ait satış sözleşmeleri ve sözleşme şartlarının neler olduğu hakkında bilgi edinebiliyoruz. Bu bilgilerin ardından;

Tayy edip mîhr gibi mektûbu
Urdular ana mühr-i Ya'kûb'u
(Hamdullah Hamdi, YZ., s. 142)

beytiyle mektup tamamlanır. Mektup bölümünde yer alan diğer beyitlerde ise, kardeşlerinin uyarısı üzerine Yûsuf'u köle olarak satın alan Mâlik'in kaçacağı korkusuyla Yûsuf'u zincire vurması, ona karşı çok da iyi olmayan davranışları ve bu davranışların Yûsuf üzerindeki etkileri anlatılır.

Mesnevi konusu ortak olmasına rağmen Taşlıcalı Yahya ile Hamdullah Hamdi'ye ait "Yûsuf u. Züleyhâ" mesnevilerindeki mektup bölümleri biçimsel özellik açısından benzemekle birlikte içerik açısından farklı özellikler taşırlar. Ayrıca bu iki eserdeki mektup bölümleri olay akışı içerisindeki yerleri bakımından da ayrılırlar. Bu durumu, mesnevi şairlerinin yazdıkları mesnevilerde olayların anlatımı, mektup bölümlerinin kullanımı, içeriği ile ilgili bazı değişiklikler yaparak eserlerini daha ilgi çekici hale getirme isteğiyle açıklayabiliriz.

Behiştî'nin Leylâ vü Mecnûn Mesnevisi:

Behiştî'nin mesnevisinde 740.-926. beyitler arasında "Mükâtebe-i Leylî vü Mürâsele-i İşân" başlıklı uzunca bir mektup bölümü bulunmaktadır. Söz konusu mektup bölümünün başlangıcında eserin kahramanlarından biri olan Şerif'le Mecnûn dertleşirler. Mecnûn Şerif'e Leylâ ile ilgili üzüntü ve sıkıntılarını anlatır.

Şerif¹⁴ Mecnûn'u teselli eder. Onun çektiği sıkıntıların aynısını Leylâ'nın da çektiğini söyler. Mecnûn'a bir mektup yazarak Leylâ'ya götürmek üzere kendisine vermesini söyler. Mecnûn Şerif'in bu fikrini uygun bulur. Mektup yazmaya karar verir. Onun bu kararı;

Aldı eline devât u hâme
Yâre ki yaza fırâk-nâme
(Behiştî LM., b.764, s.305)¹⁵

beytiyle dile getirilir. Beyitte kullanılan "fırâk-nâme" ifadesi bize mektup bölümünün içeriği hakkında bilgi vermektedir. Mecnûn bu mektupta Leylâ'dan ayrı kalmanın üzüntüsünü dile getirecektir. Diğer mektuplarda olduğu gibi bu mektuba da Allah'ın adı anılarak başlandı;

Ünvânını nâmesinün evvel
Nâm-ı hak'ile ider müseccel
(Behiştî LM., b.766, s.305)

beytiyle vurgulanır. Sonraki beyitlerde Allah'ın yüceliği ve kudreti dile getirilir. Mecnûn'un kendi duygularını ifade ettiği bölüm ise;

Çün nâm-ı Hudâyı itdi tahrîr
Başlayup ider gamını takrîr
(Behiştî LM., b.775, s.306)

beytiyle başlar. Mecnûn kendi üzüntüsünü, Leylâ'dan ayrı olmanın verdiği acıyı dile getirir. Ondan ayrı olmanın kendisi için ölümünden farklı olmadığını, içinde bulunduğu durumun kötülüğünü ve zorluğunu ayrıntılı olarak anlatır. Ayrılık acısının dayanılmazlığından şikâyet eder. Tutulduğu ayrılık ve aşk derdinin asla iyileşmeyecek, öldürücü bir dert olduğunu söyleyen Mecnûn;

Yatdukça kulun zeminde iy mâh
Virsin sana ömr ü sıhhat Allah
(Behiştî LM., b.825, s.310)

beyti ve sonraki beyitlerde Leylâ'ya dua eder. Leylâ eğer kendisini hatırlarsa lütfedip dua etmesini ister.

Çün yazdı bu nâme-i tamâmı
Hatm eyledi ana ve's-selâmı
(Behiştî LM., b.836, s.311)

beytiyle de mektubunu selâmla bitirir. Ayrıca,

Yer yer yakar âhiyle anı
Kim yandugunun ola nişanı

14 Şerif eserde Leylâ ile Mecnûn'un haberleşmelerini ve buluşmalarını sağlayan yardımcı kişidir.

15 Örnekler, Behiştî'nin *Leylâ vü Mecnûn* Mesnevisi (İnceleme-Metin), Haz. Zeynel Abidin Aygün, Basılmamış Doktora Tezi, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Ens. Adana 1999 adlı çalışmadan alınmış olup beyit ve sayfa numaraları bu çalışmaya aittir.

Mikrâzile eyledi hacâmet
Dil çâkine tâ ola alâmet
(Behiştî LM., b.837-838, s.311)

beyitlerinde de Mecnûn'un yandığını ve gönlünün parça parça olduğunu ifade etmek için halk kültüründe olduğu gibi mektubun bazı yerlerini yaktığı, bazı yerlerini de makasla kestiği anlatılır. Sonraki beyitlerde ise, Mecnûn'un mektubu katlayıp gizlice Leylâ'ya götürmek üzere Şerif'e vermesi, Şerif'in mektubu Leylâ'ya götürmesi ve Leylâ'nın Mecnûn'a cevap yazmasından söz edilir. Leylâ'nın Mecnûn'a yazdığı mektup da bir "firak-nâme"dir. Mektubuna Allah'ın adını anıp onun kudretinin yüceliğini ve sonsuzluğunu dile getirerek başlayan Leylâ'nın;

Çün nâm-ı Hudâ'yı itdi ünvân
Ser-nâme'yi yazdı sonra cânân

Dibâcesini çün itdi itmâm
Başladı gamına ol dil-arâm
(Behiştî LM., b.856-857, s.313)

beyitlerinde ise, mektubunun başlığını(ser-nâme) ve giriş bölümünü (dibâce) tamamladığı söylenir. Ardından Leylâ'nın gamını anlatmaya başlayacağı belirtilir. Bu beyitlerde mensur mektuplarda bulunan "ser-nâme", "dibâce" gibi bölümlerin adlarının anılması, mensur mektuplarda izlenen anlatım sırasının manzum mektup bölümlerinde de izlendiğine dikkat çekmesi bakımından önemlidir. Leylâ kendi durumunun da Mecnûn'dan çok farklı olmadığını;

Hâlûmden eger sorarısın sen
Sen nice isen bil eyleyem ben
(Behiştî LM., b.859, s.313)

beytiyle dile getirerek, Mecnûn gibi gamın kendisini de perişan ettiğini ayrıntılı bir şekilde anlatır. Mecnûn'a sabırlı olmasını tavsiye eder.

Yok hadd ü belâya hadd ü encâm
Hâli bu kadarca itdüm i'lâm

Didi ve bitürdi nâmesini
Divşürdi ve sildi hâmesini

Çün yazdı tamâm ol harîri
Hatn itdi tahiyetü'l-fakîri
(Behiştî LM., b.914-916, s. 318)

beyitlerinde Leylâ'nın mektubunu bitirışı, sonraki beyitlerde de Şerif'in Leylâ'dan aldığı mektubu Mecnûn'a götürüşü anlatılır. Mecnûn, mektubu alınca çok sevinir. Derdine devâ bulmuş gibi olur, cismine can gelir. Mecnûn'un mektubu aldığı zaman duyduğu sevinç ve mutluluk;

Öpdi yüzine gözine sürdi

Gâh itdi güşâd ü gâh dürdi

Okıyup anı hayât buldı
Mahbesde idi necât buldı
(Behiştî LM., b. 925-926, s.319)

beyitlerinde anlatılır. Bu beyitlerle mektup bölümü sona erer.

Yukarıda verilen bilgilerden de anlaşılacağı gibi Behiştî'nin "Leylâ vü Mecnûn" mesnevisinde mektup başlığı taşıyan bir bölüm bulunmaktadır. Bu bölümde biri Mecnûn diğeri de Leylâ tarafından yazılmış iki mektup yer alır. Söz konusu mektuplar genel olarak değerlendirildiğinde iki mektup için ayrı bölüm başlıkları kullanılmadığı görülür. Ortak bir mektup bölümünde karşılıklı mektuplaşma gerçekleştirilir. Mektupların sahiplerine nasıl ulaştırıldığı konusunda bilgiler verilir. Bilinen mektuplara özgü üslup ve anlatım özelliklerine yer verilen mektuplaşma bölümü aracılığıyla o döneme ait mektup yazma geleneği ve kuralları konusunda ipucu niteliği taşıyan kimi bilgilerin de elde edilmesi mümkündür.

Fuzûlî'nin Leylâ vü Mecnûn Mesnevisi:

Bu mesnevide mektup bölümüne geçileceği;

Yazdı aluban eline hâme
Dil-dârına bir 'itâb -nâme
(Fuzûlî, LM., b.1810, s.250) ¹⁶

beytiyle haber verilir. Sonra "Bu Mecnûn'dan Leylî'ye Bir Nâme-i 'İtâb-âmizdir" başlıklı mektup bölümü gelir. Mektup Leylâ'nın İbn-i Selâm'la evlendiğini duyarak üzüntüsünü ve gücendiğini ifade etmek isteyen Mecnûn tarafından yazılmıştır. Mecnûn mektubuna;

Dîbâce-i nâme nâm-ı ma'bûd
Kayyûm u kadîm ü hayy ü mevcûd
(Fuzûlî, LM., b.1811, s.251)

beytiyle başlar. Beyitte yer alan "dîbâce" kelimesi mensur mektuplarda da karşımıza çıkar. Daha önce de söz ettiğimiz gibi bu bölümde asıl konuya girilmeden önce mektubun gönderildiği kişinin hali hatırı sorulur ve kişiye dua edilir. Fakat burada "dîbâce" kelimesinin daha çok sözün, mektubun başlangıcı anlamında kullanıldığını görüyoruz. Mecnûn diğer mektuplarda olduğu gibi burada da mektuba Allah'ın adını anarak başlar. Allah'ın yüceliğini ve kudretini anlattıktan sonra kendi durumunu ve mektup yazma nedenini;

Kim bu mütehammil- i belâdan

16 Örnekler Fuzûlî, *Leylâ vü Mecnûn*, Haz. Hüseyin Ayan, I. Baskı, Dergâh Yay. İst. 1981, adlı baskından alınmış olup LM (Leylâ vü Mecnûn) kısaltmasından sonra verilen beyit ve sayfa numaraları bu baskıya aittir.

Sergeşte vü zâr u mübtelâdan

Bir nâme ki mahz-ı derd ü gamdır
İzhâr-ı şikâyet ü sitemdir
(Fuzûlî, LM., b. 1815-1816, s.251)

beyitleriyle dile getirir. İkinci beyitten anlaşıldığı gibi Mecnûn, mektubu Leylâ'yı azarlamak ve ona sitem etmek için yazmıştır. Sonraki beyitlerde Mecnûn Leylâ'yı sözünde durmayışı ve kendisini unutup bir başkasını sevmesi dolayısıyla eleştirir, sitem eder. Kendi mutsuzluğunu, üzüntüsünü, içinde bulunduğu durumun zorluğunu ve acısını anlatmaya çalışır. Bu arada sevgilisi Leylâ'nın özellikleriyle kendi özelliklerini de dile getirir. Mecnûn sevgilisi Leylâ'yı son derece hoş, nazlı ve güzel, kendini ise diken tabiatlı, toprak huylu, sert dilli ve kara yüzlü olarak niteler. Birbirlerine lâıyk olmadıklarını fark ettiğini, kendisinin hayal kurduğunu, Leylâ'nın gidip kısmetini aramaya hakkı olduğunu söyler. Mecnûn mektubunun sonuna bir murabba yazar. Mecnûn Leylâ'ya kendisini hatırlatması için yazdığı bu şiiri ipek üzerine naksetmesini istediğini söyler. Bu murabba, içerik açısından değerlendirildiğinde Mecnûn'un yine Leylâ'ya sitem ettiği, vefasızlığından yakındığı, onu zalimlikle suçladığı görülür. Diğer mektuplardan farklı olarak murabba'nın ardından gelen "Temâmî-i Sühan" bölümünde;

Pâyâna çü yetdi sa'y-ı hâme
Teslim olundu Zeyd'e nâme
(Fuzûlî LM., b. 1890, s. 261)

beytiyle mektubun bitirildiği ve Leylâ'ya ulaştırılmak üzere Zeyd'e verildiği belirtilir. Sonraki beyitte de Zeyd'in mektupla kanatlanıp güvercin gibi yola koyulduğu söylenerek güvercin aracılığıyla haberleşmeye de telmih yapılır.

Mecnûn'un mektubunu alan Leylâ da Mecnûn'a bir mektup yazar. Mektup mesnevide "Bu Leylâ'nın Mecnûn'a Peygâmı Cevabıdır ve Özr ü İtabıdır" başlığını taşır. Leylâ da mektubuna,

Bu tarz ile oldu kilki cârî
Kim evvel-i nâme nâm-ı bârî
(Fuzûlî LM., b. 1909, s.263)

beytiyle Allah'ın adını anarak başlar. Allah'ın gücünden ve kudretinden bahsettikten sonra, kendi durumunu anlatmayâ geçen Leylâ, Mecnûn'dan af diler. Başına gelenlerin kendi iradesi dışında gerçekleştiğini dile getirir. İçinde bulunduğu durumun kendisini ne kadar mutsuz ve kederli hale getirdiğini, yaşayan bir ölüye döndüğünü söyler. Mecnûn'dan sabırlı olmasını, sadece onun değil kendisinin de acı içinde olduğunu, yazdığı şiiri okuduğunda gamının, kederinin ne kadar çok olduğunu anlayacağını söyler. Bu sözlerin ardından Leylâ da Mecnûn gibi duygularını bir murabba ile dile getirir. İçinde bulunduğu durumun zorluğundan ve Mecnûn'un kendisine acıyıp anlayış göstermediğinden yakınır.

Murabbanın ardından “Temâmî-i Sühan” bölümüyle mektubunu bitirir. Bu mektubu da Mecnûn’a yakın arkadaşı Zeyd iletir.

Genel olarak değerlendirildiğinde Leylâ vü Mecnûn’daki iki mektuptan birini Mecnûn diğerini Leylâ yazmıştır. Mecnûn’un mektubu mensur mektuplar gibi içeriği nedeniyle “ıtab-nâme” olarak adlandırılmıştır. Biçim ve içerik bakımından her iki mektup da aynı özelliklere sahiptir. Mektuplara Allah’ın adı anılarak başlanmaktadır. Mektup başlığı yerine mesnevinin olay basamakları içinde verilen başlık aracılığıyla bir mektuplaşma olduğu haber verilmektedir. Mektuba Allah’ın adı ve övgüsüyle başlandıktan sonra iki mektupta da önce mektubu yazan kişiler kendi duygu ve düşüncelerini dile getirirler. Sonra mektup yazdıkları kişiden beklentilerini ve mektup yazdıkları kişiyle ilgili düşüncelerini anlatırlar. Mektup bölümü içinde ayrıca duygu ve düşüncelerin ifade edildiği farklı nazım şekliyle yazılmış şiirlere yer verilmiştir. Mektup bölümünde olduğu gibi mesnevi içerisinde değişik nazım şekilleriyle yazılmış şiirlere yer verme kimi mesnevilerde görülen özelliklerden biridir¹⁷. Bu şekilde mektup içinde şiir ya da beyit yazma mensur mektuplarda da karşımıza çıkar. Dikkati çeken bir başka nokta da Leylâ vü Mecnûn mesnevisinde mektupların bitirileceğinin “Temâmî-i Sühan” başlığıyla belirtilmesidir.

Aynı olayı anlatan iki mesnevi olmaları dolayısıyla Behiştî’nin “Leylâ vü Mecnûn” mesnevisindeki mektup bölümüyle Fuzûlî’nin “Leylâ vü Mecnûn” mesnevisindeki mektup bölümünü karşılaştırdığımızda bazı benzerliklerle farklılıkların olduğu görülecektir. Her iki mesnevide de iki mektup bulunmaktadır ve mektupların birini Mecnûn diğerini Leylâ yazmıştır. Behiştî eserinde iki mektubu tek bir başlık altında verirken Fuzûlî iki mektubu iki ayrı başlık altında verir. İçerik açısından bakıldığında Fuzûlî’nin eserindeki mektuplar “ıtab-nâme” özelliği taşır. Daha çok azarlama ve şikayet içriklidir. Behiştî’nin mesnevisindeki mektuplar ise “fırak-nâme” özelliği taşıdığı için içeriği de bu isme uygun olarak daha çok ayrılık acısını dile getirir niteliktedir. Behiştî mektup içerisinde bir başka nazım şekliyle yazılmış şiirlere yer vermezken Fuzûlî mektuplara murabba nazım şekliyle yazılmış birer şiir eklemiştir. Şairin mektup bölümü içinde yer verdiği şiiri murabba nazım şekliyle yazması da dikkat çekicidir. Murabba nazım şeklinin kullanılması mektupların dörde katlanmasıyla bu nazım şeklinin tercih edilmesi arasında bir ilgi olduğunu, bu tercihin bilinçli yapılmış olması ihtimalini düşündürmektedir¹⁸. Fuzûlî mektupların bitişini de ayrı bölüm başlıklarıyla vermiş. Behiştî ise mektubun bittiğini ayrı bir başlık kullanmadan belirtmiştir.

17 Ünver, a.g.m., s. 446-447

18 Metin Akar, “Fuzûlî’nin Leylâ vü Mecnûn’u Üzerine Bazı Düşünceler”, *Bir*, S. 3, İst. 1995, s. 167

Mektup planı açısından bakıldığında iki mesnevide yer alan mektup bölümlerinde neredeyse birbirinin aynısı olan bir anlatım sırasının izlendiği görülmektedir. Bu anlatım planı, mektup yazarken izlenmesi gereken sıra, mensur mektuplarda izlenen sırayla da benzer özellikler taşımaktadır. Mektuplara genellikle Allah'ın adı anılıp yüceliği ve kudreti dile getirilerek başlanır. Bu başlangıcın ardından mektubun yazıldığı kişiye anlatılmak istenenlerin anlatıldığı bölüme yer verilir. Sonuçta ise, mektubun yazıldığı kişiye selam ve sevgi gönderilir. Allah'a dua edilerek mektup bitirilir.

Yukarıda sözünü ettiğimiz iki ayrı şairin yazdığı "Leylâ vü Mecnûn" mesnevilerinde konu ortak olmakla birlikte bazı farklı anlatım yollarının kullanılması doğaldır. Çünkü aynı mesnevi konusu farklı şairler tarafından olay akışı, mektup bölümleri v.b. değiştirilerek yazılmaktadır. Mesnevi şairi kendi kişisel bilgisi, becerisi ve yeteneği doğrultusunda olay akışında ve anlatım tekniğinde kimi değişiklikler yaparak orijinal bir eser meydana getirmeye çalışacaktır.

Şeyh Galip 'in Hüsn ü Aşk Mesnevisi:

Bu mesnevideki mektuplar "Leylâ vü Mecnûn" mesnevisindeki mektuplara benzer özellikler taşır. Hüsn ü Aşk'taki ilk mektup Hüsn'den Aşk'a gönderilir. Mektup bölümüne geçilmeden önce;

Nâcâr kalıp hemen ol âfet
Mektup ile eyledi kanâat

Söz çoktu gerçi hâmesinde
Kan ağlaya yazdı nâmesinde
(Şeyh Galip HA., b.861-862, s. 151)¹⁹

beyitleriyle mektubun başlayacağı belirtilerek, "Nâme-i Hüsn Bâ-Aşk" başlığından sonra mektuba geçilir. İlk beyitte Hüsn;

Ser-nâme-i nâme nâm-ı Yezdan
Kayyûm u kadîm ü hayy ü rahman
(Şeyh Galip HA., b. 864, s. 152)

beytiyle mektubuna Allah'ın adını anarak, onun erişilmez özelliklerinden söz ederek başlar. Sonra mektubuna peygamberi, sahabeleri ve peygamberin ailesini selamlayarak devam eder.

Bu nâme o yâr-ı cânâ gitsin
Bir âhdır âsümâna gitsin
(Şeyh Galip HA., b. 871, s. 153)

19 Örnekler; Şeyh Galip, *Hüsn ü Aşk*, Haz. Orhan Okay, Hüseyin Ayan, 1. Baskı, Dergâh yay. İst 1975 adlı baskıdan alınmış olup HA (Hüsn ü Aşk) kısaltmasından sonra verilen beyit ve sayfa numaraları bu baskıya aittir.

beytiyle mektubunun sevgilisine gitmesini istediğini dile getirir. İçinde bulunduğu durumu anlatan Hüsn, Aşk'ın halden anlamazlığına sitem eder. Kendisine zulüm ettiğinden, aleme rezil olduğundan dert yanar. Aşk'a yaptıkları yüzünden bir gün cezalandırılacağını düşünerek Allah'tan korkması gerektiğini hatırlatır. Hüsn;

Söz erdi hitama işte ey mâh
Hayr ede nefîcesini Allah
(Şeyh Galip HA., b. 913, s. 158)

sözleriyle dua ederek mektubunu bitirir. Bu bitirişten sonra “Averden-i Sühan Nâmerâ Ber-Aşk” başlığı altında Sühan'ın mektubu Aşk'a götürmesi; “Söz bitip mektup Sühan'ın eline verilince Sühan yola çıktı, Hüdhd'ün şaha uçması gibi ilerledi” sözleriyle anlatılır. Hüsn'ün mektubunu alan Aşk, Hüsn'e cevap yazar. Aşk'ın mektubu alışı ve cevap yazma kararı;

Çün aldı nigâh edip serâpâ
Fehmetti nedir meâl-i dâvâ

Ol ân alıp eline hâme
Yazdı o da bir cevâb-nâme
(Şeyh Galip HA., b. 924-925, s. 160)

beyitleriyle anlatıldıktan sonra, “Sûret-i Nâme-i Aşk” başlığıyla Aşk'ın mektubuna yer verilir. Aşk da mektubuna Hüsn gibi;

Ser-nâme-i nâme nam-ı sübbûh
Peydâ-kün-i akl u hâlik-ı rûh
(Şeyh Galip HA., b. 926, s. 161)

beytiyle Allah'ın adını anıp, peygamberi ve ailesini selamlayarak başlar. Hüsn'ün mektubunu aldığı zaman büyük bir üzüntü duyduğunu ve yapabileceği herhangi bir şey olmadığını söyler. Gamdan kederden harap olanın sadece kendisi olmadığını, içinde bulunduğu durumun zorluğunu dile getirir. Aşk, Hüsn ne isterse onu yapmaya , gerekirse canını bile vermeye hazır olduğunu söyler. Aşk, kendi durumunun da çok iyi olmadığını Hüsn'e söyledikten sonra;

Sabreyle biraz sen etme efgân
Neyler bakalım Hudâ-yı zî-şân

Bu nâmemi sakla hırz-ı cân et
Ol ahdi ki eyledin amân et
(Şeyh Galip HA., b. 966-967, s. 166)

beyitleriyle Hüsn'den sabırlı olmasını mektubunu saklamasını, mektubunun onun canını koruyucu bir tılsım olmasını dilediğini söyleyerek mektubunu bitirir.

Değişik mesnevilerde yer alan bu mektup bölümleri biçim, içerik, dil ve anlatım açısından karşılaştırıldığında anlatımın en sade olduğu mektup bölümünün Taşlıcalı Yahya'nın “Yûsuf ve Zelihâ” mesnevisinde bulunan Ya'kûb'un ağzından

yazılmış bölüm olduğu görülür. Anlatımdaki bu sadeliğin biraz da mektubun içeriğiyle ilgili olduğu düşünülebilir. Çünkü Ya`kûb'un mektup yazmaktaki amacı oğlu Bünyamin'in bir an önce serbest bırakılması isteğidir. Bu isteğin en kısa zamanda gerçekleşmesi için mektupta sözün gereğinden fazla uzatılmaması daha uygun olacaktır.

Hamdullah Hamdi'nin aynı konuyu işleyen "Yûsuf u Züleyhâ" mesnevisindeki mektup bölümü içerik açısından Taşlıcalı Yahya'nın mesnevisindeki mektup bölümünden farklıdır. Hamdullah Hamdi mesnevisinde "bey"-nâme" yani satış sözleşmesi özelliği taşıyan bir mektup bölümüne yer verir. Bu mektupta Yûsuf'un kardeşlerinin Yûsuf'u hangi şartlarla köle olarak sattıkları anlatılır.

Şeyhî'nin "Hüsrev ü Şirin" mesnevisindeki mektuplar başlıklarından da anlaşılacağı gibi başsağlığı dilemek amacıyla yazılmış "ta'ziyet-nâme"lerdir. Bu mektuplar biçim ve içerik açısından paralellik gösterirler. Yazılma amacıyla bağlantılı olarak söz konusu mektuplarda ölümle ilgili düşüncelere ve teselli sözlerine geniş yer verilmiştir.

Behiştî'nin "Leylâ vü Mecnûn" mesnevisindeki mektup bölümü Fuzûlî'nin "Leylâ vü Mecnûn" mesnevisindeki mektup bölümünden farklı özellikler taşır. Behiştî mektup bölümünü tek bir başlık altında verir. Bu tek başlık altında hem Leylâ'nın hem de Mecnûn'un mektubu yer alır. Fuzûlî ise Leylâ ile Mecnûn'un mektuplarını farklı başlıklar altında verir. Behiştî'nin mesnevisinde mektup bölümü içinde bir başka nazım şekliyle yazılmış şiir bulunmaz. Fuzûlî'nin mektup bölümü içinde ayrıca murabba nazım şekliyle yazılmış bir şiire yer vermesi, mektup bölümündeki anlatım düzeninde yaptığı bazı değişiklikler şüphesiz onun eserinin daha başarılı olmasına katkıda bulunmuştur.

Fuzûlî'nin "Leylâ vü Mecnûn" mesnevisiyle Şeyh Galip'in "Hüsni ü Aşk" mesnevilerindeki mektuplar biçim ve içerik açısından diğer mesnevilerdeki mektuplardan daha çok birbirine benzemekle birlikte bir karşılaştırma yapıldığında kimi farklı özelliklerin varlığı dikkati çeker. İki mesnevideki mektuplara da diğerlerinde olduğu gibi Allah'ın adı, yüceliği ve kudreti anılarak başlanır. Hüsni ü Aşk'ta farklı olarak bu bölümün ardından ayrıca peygambere ve ailesine dua bölümüne de yer verilmiştir. Leylâ vü Mecnûn'daki mektuplarda ise diğer mesnevilerde yer almayan , mektubun bittiğini haber veren "Temâmi-i Sühan" bölümü ile kahramanların ağzından yazılmış murabbalar eklenmiştir. Hüsni ü Aşk'ta da mektupların bitirileceği haber verilmekle birlikte Leylâ vü Mecnûn'da olduğu gibi bitiriş ayrı bir başlık altında yapılmamıştır. Hüsni ü Aşk'ta Leylâ vü Mecnûn'dan farklı olarak Hüsni'nin mektubunun Aşk'a götürülüşü ayrı bir başlık altında verilmiştir. Biçimsel özellikler dışında Hüsni ü Aşk'taki mektup bölümleriyle Leylâ vü Mecnûn'daki mektup bölümleri işlev ve içerik açısından da benzerlikler taşımaktadır.

Mesnevilerde bulunan mektup bölümlerinde mektupların yazıldıkları kişilere nasıl ulaştırıldığı konusunda da bilgiler bulunmaktadır. Mektuplar, incelediğimiz mesnevilerde olduğu gibi daha çok aracı kişiler yardımıyla yerine ulaştırılmaktadır. Ancak kimi mesnevilerde bu mektupları ulaştırma işinin incelediğimiz mesnevilerdekinden daha farklı olduğu konusunda bilgilere de rastlamak mümkündür²⁰.

Yaptığımız bu inceleme sonucunda mesnevi şairlerinin soyut bir anlatım biçimi yerine, okuyucuyla daha rahat iletişim kurmak amacıyla ya da mesnevi kahramanlarıyla okuyucuyu yakınlaştırmak, kahramanların duygu ve düşünce dünyasına okuyucunun ortak olmasını sağlamak için mektup tarzı anlatımdan yararlandıklarını söyleyebiliriz. Bu nedenle de mektup bölümleri dil ve anlatım açısından değerlendirildiğinde anlatımın divan şiirinin dilinden tam anlamıyla uzak olmasa da daha sade ve içten, karşılıklı konuşma havası içinde olduğu görülür. Çünkü, mesnevi içinde mektup bölümüne yer verilmesinin eserin genel anlatım tekniği içinde biteviyeliği kırarak anlatıma canlılık, olay kurgusunun akışına çeşni ve renk katmak, okuyucunun ilgisini çekmek gibi değişik işlevleri vardır. Bu işlevlerin gerçekleştirilebilmesi için söz konusu bölümlerdeki anlatım özelliklerinin diğer bölümlerden farklı olması gerekir.

Mesnevilerdeki mektup bölümleri içerik ve işlev açısından hikâye edilen olayla bağlantılıdır bu nedenle mektup bölümünün başlangıcı olay akışı içinde değişik şekillerde haber verilir. Mesnevi şairi söz konusu bölümleri kullandığı yer ve kullanma biçimi, içeriğinde yaptığı değişikliklerle yazdığı mesneviyi daha ilginç ve orijinal hale getirebilir. Nitekim incelediğimiz aynı konuyu ele alan, farklı şairlerce yazılmış mesnevilerdeki mektup bölümlerinde görülen kimi değişik özellikler de bu görüşü destekler niteliktedir.

Sonuç olarak, bu karşılaştırmadan sonra yukarıda sözünü ettiğimiz, değişik mesnevilerde yer alan farklı içeriklere sahip, taziye-name, bey-name, fırak-name, itab-name gibi değişik isimlerle adlandırılan mektup bölümlerinin anlatım özellikleri itibarıyla mektup olarak kabul edilebileceğini, fakat bildiğimiz anlamda haberleşme amacıyla yazılan mektuplardan farklı özelliklere sahip olduklarını dikkate alarak değerlendirmek gerektiğini söyleyebiliriz.

Söz konusu mektup bölümlerinin incelenmesi bu bölümlerdeki zengin içerik açısından da gereklidir. Çünkü bu bölümlerde dönemin toplum yaşamına, halk kültürüne, inancına, mektup yazma geleneğine, mektuplaşma kurallarına, mektupların içerik ve biçim özelliklerine dair²¹ pek çok bilgiye ulaşmak

20 Ünver, a.g.m., s. 456.

21 Şeyhoğlu Mustafa, *Hurşid-Nâme* (Hurşid ü Ferahşâd) (İnceleme-Metin-Sözlük-Konu Dizini), Haz. Hüseyin Ayan, Atatürk Üniversitesi Basınevi, Erzurum 1979, s. 67-69 ; Cem Sultan , *Cemşid u Hurşid* (İnceleme-Metin), Haz. Münevver Okur Meriç, AKM. Yay. TTK. Bas. Ank.

mümkündür. Bu nedenle kısaca söylemek gerekirse çeşitli mesnevilerdeki mektup bölümlerinin incelenmesi bu mesnevilerin yazıldığı döneme ait çeşitli bilgilerin elde edilmesine yardımcı olacaktır. Teknolojinin gelişmesiyle günümüzde neredeyse unutulmuş eski bir gelenek haline gelen mektup yazma geleneğinin çeşitli yönleriyle ilgili bilgilere ulaşmamızı ve bu bilgileri gelecek kuşaklara aktarmamızı sağlayacaktır. Yukarıda sıraladığımız bilgilerin elde edilmesi konusunda yararlı olmanın ötesinde mektup bölümlerinin incelenmesi ayrıca, mektup bölümlerinin mesnevilerdeki işlevi, rolü mesnevinin anlatım ve üslubuna bu bölümlerin katkısı hakkında da bilgi edinmemizi kolaylaştıracaktır.